

האמנם נתמנה הורקנוס ל"אחיו המלך"?

(למלחמות א', ו', א' [א121ב])

מאט א. שליט

המלחמה שפרצה אחרי מות שלומציון המלכה בין שני בנייה, נגמרה בפרש הר้าונה בתבוסת הורקנוס. לפי תנאי השלום, שנכרת בין שני האחים עברה המלוכה לידי אריסטובולוס. הורקנוס פרש מן החיים המדינהיים, והיה איש פרטני¹⁾. אולם האמונה בספר הזוה שבקדמוניות, המקובל על רוב החוקרים, עוללה להתעורר לכשנושה את הספר המקביל שבמלחמות על אותו המאורע עצמוו. אמן, גם כאן שומעים אנחנו על המלכת אריסטובולוס; אולם בעוד אשר לפי קדמוניות חזר הורקנוס לחיים אזרחית לא קורתוב של זכויות אזרחיות, נאמר במלחמות שהורקנוס נהנה "משאר הזכויות כאחיו המלך".²⁾ מה טיב הזכויות האלה, שהורקנוס זכה בהן כביכול, ומה ערכם ההיסטורי של הידיעה הזאת בכלל?

הסיפור המופיע בפולוביוס (*Polybios*), בקשר עם המאורעות לאחר הקרב על יד פודנה (*Pydna*) בשנת 168 לפסחה^ג, עלול לדעתנו להפיץ אור על השאלה הזאת. כידוע החליטו הרומים אחרי כיבוש מוקדון לשבור גם את חסן של כל המדינות ההلينיסטיות וביחוד של החשובה שביניהן לא היא מלכות האטלידים שבפרגמון. אף-על-פי שהיתה מדינה זו בעלת ברית נאמנה לرومיא, ומילכה אבミニנס השני (*Eumenes II*) עוזר ל Romans במידה לא מעטה במלחמות מוקדון, הייתה זו��וי בעינייהם. הרומים התהילו להתאנות אליו, כי זם לבעוד בהם בכוואו בקשרי משא ומתן עם פרסיוס (*Perseus*) מלך מוקדון אויבה של רומי. הנסיוון הזה לחזור תחת קיומה של פרגמון געשה גם בדרך

καὶ λόγους ποιησάμενος πρὸς τὸν : (AI XIV, § 6 N) (1) עי' קדמ. י"ג, א', ב'

ἀδελφὸν περὶ συμβάσεως καταλύεται τὴν ἔχθραν ἐπὶ τῷ βασιλέυειν μὲν Ἀριστόβουλον, αὐτὸν δὲ ζῆν ἀπραγμόνως καρπούμενον ἀδεῶς τὴν ὑπάρχουσαν αὐτῷ ατῆσιν.

ἀμέλει πρὸν ἀνηκέστου πάθους : (BI I § 121 N) (2) עי' מלחת. א', ו', א'

διελύθησαν, ὥστε βασιλεύειν μὲν Ἀριστόβουλον, Ὅρκανὸν δὲ ἐκστάντα τῆς ἄλλης ἀπολαύσειν τιμῆς ὕσπερ ἀδελφὸν βασιλέως.

הטלת קנאה וחדר בין אבמינס המלך ואחיו אטלוֹס: משבא זה לرومא בשנת 167 לפנה"ן כשליח אחיו, כדי לברך את הסינט ולשמהו אותו על הנצחון, השתמשו אויבי אבמינס בהזדמנות הזאת לבעצ' את מזמתם נגד אבמינס והציעו לאטלוֹס לבקש מyat הסנט מלכיה לעצמו במקום לטעון להרחבת שלטון אחיו. כשנודע הדבר לאבמינס, מיהר לשלוֹח לرومא את הרופא סטרטיוֹס (*Stratiōs*), למען יכח דברים עם אחיו ויחזירנו לモטב. סטרטיוֹס הוכיח לאטלוֹס, שבduct אבמינס לחת לו לאטלוֹס זכויות במדעה שישלוֹט אותו יחד כמלך ובכלל שלא יקרה בשם זהה ולא יענוד את כתר המלכות⁽³⁾. אין ספק, שהזכויות שהוצעו לאטלוֹס לא היו — לפי מהותן והרכובן — תוצאה מקרית של הסכינה, שבה היה שרוי אבמינס עקב חתירות הרומיים, כי אם נתנו במסגרת מדינית — משפטית ידועה. לא נטעה בהניחנו, שהמסגרת זאת היא המעד המדיני-המשפטי של אחיו המלך (אָמְלָגֶפּוֹס *βασιλέως*) ממשנה למלכות, כאשר היה נהוג מימים ראשונים, ביחס במזרחה הקדמון. כי תיאור סמכויותיו של אטלוֹס המפורחות בסעיף המובא לעיל מתחז פולוביטוס, מתאימות בדיקן מפליא לסמכויתו של יוֹסֵף כמשנה לפרעה — כמסופר בתורה⁽⁴⁾, וכנראה — דרך משל — גם לזכויותו של ארימנס (Arimenes).

Polybios XXX, 1; 2, 1–4: Τοιαύτης δ'ούσης τῆς διαθέσεως 'γ (3 περὶ τὸν Ἀτταλον, ὃττευσάμενος ὁ βασιλεὺς τὸ μέλλον ἐπιπέμπει Στράτιον τὸν Ιατρὸν εἰς τὴν Ῥώμην.... ὁ δὲ παραγενόμενος εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ λαβὼν εἰς τὰς χεῖρας τὸν Ἀτταλον .....μετεκάλεσε .....ἀπὸ τῆς ἀλόγου φορᾶς, θεὶς ὑπὸ τὴν ὄψιν ὅτι κατὰ μὲν τὸ παρὸν συμβασιλεύει τἀδελφῷ, τούτῳ διαφέρων ἔκείνου, τῷ μὴ διάδημα περιτύθεσθαι μηδὲ χρηματίζειν βασιλεὺς, τὴν δὲ λοιπὴν ἴσην καὶ τὴν αὐτὴν ἔχων ἔξουσίαν.

(4) השווה בראשית מ"א, מ': .... רק הכסא אגדל מכך (השווה דברי פולוביוں לעיל: ....τούτῳ διαφέρων ἐκείνου τῷ μὴ διάδημα περιτίθεσθαι μηδὲ χρηματίζειν βασιλεύς τὴν δὲ λοιπὴν ἵστην καὶ τὴν αὐτὴν ἔχων ἐξουσίαν וירכב אותו במרכבת המשנה....). רוגנתון אותו על כל ארץ מצרים: ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדך לא ירדים איש את ידו ואת רגליו בכל ארץ

מִצְרַיִם;

Plutarch., *reg. et imp. apophth. Xerxes* 1, p. 173C: ὁ δὲ σωτὴρ (5
 Ξέρξης ἐκείνῳ τὴν δευτέραν μεθ' ἔαυτὸν ἔδωκεν τάξιν.
 Plutarch., *de frat. am.* 18, p. 488E: σωτὴρ μάρτυρος λαλεῖ καὶ πατέρα. (6

בהתאם למיליגותו של אלכסנדר מוקדון, שהעבירה מוסדות מדיניים ומשפטיים של מלכות פרט למדינה החדשה. נכנסת גם משות המשנה למלך למסגרת המדיניות ההלינייסטיות, שקבעו אחורי התפקידות של מלכות אלכסנדר. הוא נזכר בפי העותם ההלינייסטי μετὰ βασιλέα μετὰ δεύτερος δεύτερος secundus או בקיצור δευτερεύων ואצל הרומיים מצוי בדרך כלל βασιλέως⁸. מתkbל על הדעת, ש"אחי המלך" ו"משנה למלך" אינם אלא שני כינויים למושג מדיני-משפטי אחד; לראשונה הזדהו בודאי שני המושגים משומש שACHI המלך מבطن ומליידה היה מתמנה למשנה לו. כן היה הדבר בפרש בין כסרכס וארימנס, וכן נראה גם ב"מלחיםות" במדינת החשמונאים⁹.

אם נקבע איפוא את הידיעה שנמסרה ב"מלחמות" על מנתו של הורקנוס ל' אחיו המלך נשאלת השאלה, מה יכולת להיות הłówות השולטן והמשרת בין המלך לבין "אחיו" או "משנהו"? השולטן ביהודה היה בין שתי רשותות חילונית ורשות דתית. שתיהן היו מאוחדות בידי ראש בית המקדש בירושלים, הוא הכהן הגדול; בתקופה שלפני החשמונאים היה זה בא-כחו של העם היהודי בפני השולטן, ובימי החשמונאים הגיעו החילוני ואחרי-כך המלך. מצב עניינים זה מקביל בהחלט למצב במדינת המקדשים שבסיסה הקטנה⁽⁹⁾.

פרנס, גם במלכות ישראל ויהודה (השווה שמואל א', כ"ג; דה"ב כ"ח, ז') כמורכן באשור; השווה Volkmann, *Der zweite nach dem König, Philologus XCII* [1937], Ss. 285 ff.

7) על הצורות האלה עי' Volkmann, l. c.

8) מעניין הדבר, שכפי הנראה לא נזכר במצריט ההלניסטי התואר „*אחי המלך*“. יתכן כי יש לפרש דבר זה במשמעותו של המלכה, שהיא אחות המלך ואשתו ונקראה „*אחות וממלכה*“ βασιγνώσκα ή καὶ ἀδελφὴ; השווא OGRI 138, 2[IIv] : *καὶ οὐτός* εἶπεν πάλιν τοῖς στρατιώταις τοῦ βασιλέως τούτου τοῦ Αἰγαίου πόλεως την ομοιότητα την τοῦ βασιλέως μεταξὺ της αυτῆς γυναικὸς καὶ της αὐτοῦ βασιλίσσης. *Beloch, Griechische Geschichte IV/1*, S. 375, Anm. 4 מזכיר את השם *Εὐαγγελίας*, השווה OGRI 168, 26[III] : Φοιμούνται τοις ταῖς πατέραις τοῖς φίλοις τοῖς μεταξύ της αυτής γυναικός καὶ της αὐτοῦ βασιλίσσης τοῦ βασιλέως τούτου τοῦ Αἰγαίου πόλεως την ομοιότητα την τοῦ βασιλέως μεταξύ της αυτῆς γυναικός καὶ της αὐτοῦ βασιλίσσης. Preisigke, Wb. der griech. Papyrusurkunden s. v. ἀδελφός: *Giss.* 88, 5 [II]; *Ox.* 892, 3 [IV]; *Ox.* 60, 11 [IV]; cf. *Herm.* 121, 17 — 123, 8 [III].

בשפטו, XII (3, 32), p. 557: 'Υπέρ δὲ τῆς Φαναρίας ἐστὶ τὰ Κόμανα **לט** τὰ ἐν τῷ Πόντῳ .... σχεδὸν δέ τι καὶ τῇ ἀγωγῇ παραπλησίᾳ κεχρημένα τῶν τε ἱερούργων καὶ τῶν θεοφοριῶν καὶ τῆς πεοὶ τοὺς ἵερας τιμῆς, καὶ μάλιστα ἐπὶ

אלא שכאן היו הרשויות מוחלקות בין שני אנשים, בין המלך והכהן הגדול, שנחשב למשנהו בדרגה ובליטון, והוא קרוב אליו קרבת דם⁽¹⁰⁾. הידיעה על המינוי שנתמנה כביבול הורקנוס מצינית איפוא אף היא חלוקת רשויות כזו בין שני האחים החשمونאים: אריסטופולוס הוא המלך, והורקנוס המכון בכהונת הגדולה — אם נקבע את דעתם של גראץ⁽¹¹⁾ ודרנבורג⁽¹²⁾, שחושו כי הורקנוס נשאר כהן גדול ואристופולוס לא יהיה אלא מלך, אף-על-פי שלא נסמכו על הדמיון שבין מדינת החשمونאים למדינות המקדש באסיה הקטנה. אולם אין ספק כי צדק שירץ⁽¹³⁾ באמרו, שדבר זה לא יתכן. מסורת הכהונה הגדולה להורקנוס פירושה לא נחתות כי אם יתרוں שליטון לו לגבי אריסטופולוס המלך. כי לפפי השקפת היהודים-הפרושים קדמה כהונה למלכות⁽¹⁴⁾ והורקנוס ככהן גדול בהסתמכת אריסטופולוס היה נשאר למעשה ראש המדינה, אף-על-פי שלהיכה היה רק "אחיו המלך", ככלומר שני לו. אי-לזאת אין להניח, שאリストולוס — ברצותו לככוש את השליטון, ככלומר את כל השליטון כלו — מנה את אחיו למשנה לו. שאמ כן מה הרוייה בפרטון כזו? הלא יש להניח, ששנאתו לאנטיפטרוס קדמה להורדת הורקנוס מכיסא המלכות ובוואדי גם למליחמה הגדולה על השליטון, מפני שכבר אז הייתה ברורה השפעתו הרעה של אנטיפטרוס על ידיו החלש⁽¹⁵⁾. לו התאפשר איפוא אריסטופולוס, כמוთואר במלחמות, היה פירושו של דבר, שעמדתו של אנטיפטרוס, שאリストולוס התכוון לערערה, לא נחלשה כלל. משום כך אין לנו כל ברירה אחרת אלא להניח, שהשלוטם בין האחים החשمونאים נכרת על יסוד הדחתו הגמורה של הורקנוס מן השליטון; ולפיכך עליינו להבהיר, שאמנם אכן צdroו רוב החוקרים בדוחותם את דברי "מלחמות" ובקביהם את דברי "קדמוניות".

τῶν πρὸ τοῦ βασιλέων, ἥγια δὶς τοῦ ἔτους κατὰ τὰς ἔξοδους λεγομένας τῆς θεοῦ διάδημα φορῶν ἐπύγχανεν ὁ ἵερος καὶ ἦγ δεύτερος κατὰ τιμὴν μετὰ XI (4, 7), p. 503: Θεοὺς δὲ דבריו על האלבנים שבארץ הקאוקטוס ולבינן לחהטיב. שאמנם צdroו רוב החוקרים בדוחותם את דברי "מלחמות" ובקביהם את דברי "קדמוניות".

Gesch. der Juden III, S. 154 (11) השווה (10) *Volkmann, l. c.*

Gesch. d. jüd. Volkes I³⁻⁴, S. 291, 2. (13) *Histoire de la Palestine*, p. 113 (12)

Jub. 11, 2; *Test. Patr.:* *Reub.* 6; *Judea* 21, 25; *Levi* 2, 4, 8, 18; (14)

Simeon 7; *Naftali* 5; (*AI* IV, § 224) קדם. ד', כיב; קדמ. ד', כ. *Ap.* II, § 185 f. 194 *Volkmann, l. c.* S. 305 f.; *Philo, Legatio ad Caium* 278, VI, p. 206 השווה גם *Cohn-Reiter.*

(15) השווה קדם. י"ד, א', ג' (*AI XIV*, § 11 N.)